

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Vztah mezi vnitřní řečí a vnější komunikací
Markéta Pešková

Plzeň 2018

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologie

Studijní program Antropologie

Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Bakalářská práce

Vztah mezi vnitřní řečí a vnější komunikací

Markéta Pešková

Vedoucí práce:

RNDr. Vladimír Blažek, CSc.

Katedra antropologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, červen 2018

.....

Poděkování

Děkuji RNDr. Vladimíru Blažkovi, CSc. za jeho ochotu a trpělivost při vedení této bakalářské práce.

Obsah

- 1.0. Úvod
- 2.0. Řeč a kognitivní vývoj jedince
 - 2.1. Základní pojmy a principy kognitivního vývoje
 - 2.2. Kritika Piagetovy teorie kognitivního vývoje
 - 2.3. Původ řeči
 - 2.4. Fonologie
 - 2.5. Produkce řeči
 - 2.6. Konceptuální struktura řeči
 - 2.7. Jazykový relativismus
- 3.0. Fenomén vnitřní řeči
 - 3.1. Funkce vnitřní řeči
 - 3.2. Stavba vnitřní řeči
 - 3.3. Jak na výzkum vnitřní řeči
- 4.0. Významné teorie týkající se vnitřní řeči
 - 4.1. Lev Vygotsky
 - 4.2. Teorie mentalízy
 - 4.3. Baddeleyho teorie vnitřní řeči a operační paměti
- 5.0. Praktická část
 - 5.1. Metodika
 - 5.2. Výsledky šetření
 - 5.3. Závěr praktické části
- 6.0. Závěr
- 7.0. Seznam použité literatury

Úvod

Všechny známé živočišné druhy disponují nějakým systémem přenosu informací, počínaje jednoduchými zvukovými či tělesnými projevy, přes komplexnější systémy jako je například ptačí zpěv a konče verbálním jazykem, který je vlastní pouze člověku.

V současnosti se počet samostatných jazyků odhaduje na přibližně šest tisíc (ethnologue.org 2017) přičemž i toto číslo je diskutabilní, jelikož je velice obtížné stanovit hranice mezi samostatným jazykem a variantou dialektu. Obecně platí, že čím více je určité území geologicky a geograficky rozčleněno, tím větší počet jazyků se zde vyskytuje, a to úměrně k míře propojenosti či oddělenosti a nedostupnosti jednotlivých oblastí. Jako klasický příklad zde poslouží Nová Guinea, kde se právě díky jejímu geografickému profilu podle dnešních odhadů aktivně používá přes sedm set jazyků.

Tato práce se věnuje významu systému lidské řeči, a to nejen jako nástroje komunikačního, ale primárně z hlediska jeho funkce jakožto nástroje pro kognitivní existenci a vývoj jednotlivců i společnosti.

Dalším tématem této práce je pak vnitřní řeč jakožto jeden z důležitých aspektů umožňujících lidské vnímání a složité sociální interakce. Cílem práce je popsat funkce a význam vnitřní řeči, její strukturu a principy, a dát ji do souvislosti s jinými lidskými kognitivními procesy. V praktické části se práce zabývá otázkou uvědomění si vlastních vnitřních dialogů běžnou populací a jejím pojetím vnitřní řeči v každodenním životě. Část práce se věnuje důležitým hypotézám týkajících se vnitřní řeči a historii výzkumu této problematiky, především pak pracím L. Vygotského a A. Baddeleyho.

2.0. Řeč a kognitivní vývoj jedince

Již v první polovině dvacátého století přichází Jean Piaget s kritikou tehdejší obecně přijímané teorie o inteligenci jakožto vrozené, neměnné vlastnosti každého individuálního člověka. Namísto této teorie vyvíjí ve svých mnohých dílech hypotézu o kognitivním vývoji jako procesu, který v určitých skokových fázích probíhá celý život na základě nejen biologického vyžívání jedince, ale i na základě jeho neustálé interakce se sociálním i materiálním okolím (Piaget 1958).

První oddíl vývoje, zahrnující přibližně období od narození do dvou let života, je senso-motorická fáze, ve které se dítě učí koordinovat percepční a motorické funkce a využívat nejzákladnější vrozená schémata k manipulaci s externími objekty. Jeden ze zásadních objevů každého zdravého jedince v této fázi kognitivního vývoje je vědomí, že tyto externí objekty existují nezávisle na momentální percepci, tedy že existují i mimo zorné pole dítěte, a že určitý objekt je tím stejným objektem, přestože z jiného úhlu pohledu vypadá jinak. Krom toho se v tomto období objevují nejzákladnější formy symbolického chování (Piaget 1958).

Další fáze, podle Piageta nazývaná fází předoperační, začíná s rozvíjením organizovaného symbolického chování – zejména řeči – a trvá až do přibližně šesti let života. Dítě si zde začíná konstruovat základní symbolickou síť, která reprezentuje vnější vnímaný svět a rozvíjet další schémata na základě pozorovaných událostí a prožitých sociálních interakcí. V této fázi vývoje není ještě jedinec schopen zcela oddělit své cíle od nástrojů či úkonů potřebných k dosažení těchto cílů a při korekci úkonu navazující na nevydařený pokus o manipulaci objektem reaguje intuitivní regulací.

Mezi sedmým a jedenáctým rokem života dítě postupně dosahuje schopnosti konkrétního operačního myšlení. Tento způsob myšlení podle Piageta silně ovlivňuje schopnost organizace nástrojů a strategií potřebných k dosažení výsledků nezávisle na přímém kontaktu s konkrétním cílem – jinými slovy se jedná o plánování manipulace s nástroji pro zdárné využití objektů v bezprostředním dosahu dítěte, zatím ale jen formou přímého kontaktu (Piaget 1958).

Konečný zásadní zvrát ve vývoji jedince se odehrává v období mezi přibližně dvanáctým a patnáctým rokem života. Jedná se o postupné vytvoření schopnosti provádět formální operace, tedy o schopnost představit si na základě zkušeností a logického uvažování různé kombinace hypotetických situací, předvídat jejich dopady a pomocí úvahy o dalších faktorech vybírat nejvhodnější strategii pro konkrétní činnost (Piaget 1958).

Toto schéma kognitivního vývoje velmi úzce koresponduje s vývojem řečových schopností dítěte. Stejně jako u celkového kognitivního vývoje jsou pro vývoj řeči nejintenzivnějším a nejdůležitějším obdobím první tři až čtyři roky života dítěte. I řečové schopnosti, a to jak jejich komunikační, tak jejich vnitřní složka, se nejlépe vyvíjejí v prostředí bohatém na vnější vjemy, sociální interakce a pravidelný kontakt s mluvenou řečí lidí v bezprostředním okolí dítěte.

První fáze vývoje řeči probíhá v období přibližně mezi 12. a 18. měsícem života (O'Grady, Cho 2011). V této fázi typicky dítě rozumí řeči ve větší míře nežli je schopno ji samo produkovat, není ještě schopno tvořit věty a jeho exprese je tak omezena na tzv. holofráze, tedy jednoslovné výrazy, které často reprezentují mnoho významů.

Na první fázi navazuje období „dvojslovnosti“, ve kterém dítě začne spontánně spojovat dvě slova pro vyjádření složitějšího významu (O'Grady, Cho 2011). Ačkoliv není zcela jasné, zda dítě v tomto období již rozumí pravidlům základní gramatiky, z mnoha pozorování je patrné, že u těchto dvojslovných struktur má dítě v odpovídající vývojové fázi tendenci citlivě vnímat pořadí těchto slov a změnu významu, kterou sebou nese jeho záměna. Tato dvojslovná fáze běžně trvá několik měsíců a poté poměrně plynule navazuje na fázi třetí, ve které dítě postupně začne tvořit složitější gramatické struktury. V této třetí fázi dítě spojuje větší počet slov do věty, vyjadřuje předměty nebo doplňky atd. Zároveň je dítě v této fázi již prokazatelně schopno záměrně měnit pořadí slov ve větě (O'Grady, Cho 2011).

Dalším vývojem dochází k získávání schopnosti tvořit otázky. Ačkoliv děti v ranějších fázích jsou schopny tvořit dotaz jen pomocí intonace, k tvoření otázek typu ano/ne dochází až mezi druhým a čtvrtým rokem života. Tento typ dotazů běžně předchází schopnosti tvorby dotazů s konkrétní odpovědí, která v běžných podmínkách značí završení vývoje řeči u dítěte (O'Grady, Cho 2011). Ke zdokonalování schopnosti používat konkrétní jazyk poté dochází pomocí rozšiřování slovní zásoby po celý život.

Tyto čtyři fáze představují jakési mezní prahy, v jejichž rámci je kapacita rychle se rozvíjejícího mozku ideálně nastavena k učení se řeči, jestliže ovšem tyto jednotlivé úseky uplynou bez kontaktu s vhodnou stimuly, schopnost naučit se řeč sice nezaniká, ale je výrazně omezena (O'Grady, Cho 2011).

2.1. Základní pojmy a principy kognitivního vývoje

Jedním ze základních pojmů Piagetovy teorie kognitivního vývoje je schéma. Jedná se o základní stavební jednotkou struktury inteligentního chování, která slouží jako nástroj pro organizaci veškerých vědomostí (Piaget, Cook 1952). Piaget popisuje schémata jako organizované shluky vědomostí, přičemž se každý tento shluk váže k jinému aspektu lidských poznatků počínaje objekty, činy, zkušenostmi, a konče až abstraktními a teoretickými koncepty (Piaget, Cook 1952). Wadsworth (2004) připodobňuje schémata ke kartám v pořadníku, kde každá karta obsahuje vhodnou reakci na konkrétní stimuly. Jestliže tedy Piaget rozvíjí teorii kognitivního vývoje, má tím na mysli změny ve struktuře, komplexitě i početnosti těchto schémat.

Dále je zde důležité zmínit, že kognitivní vývoj podle Piageta neprobíhá hladce a postupně, ale v určitých stupňovitých fázích, které se na stejném principu cyklicky opakují. Fáze, kterou Piaget nazývá ekvilibriem, nastává v případě, že ke třídění nových poznatků a zkušeností plně postačují již naučená schémata – proces tohoto typu třídění se nazývá asimilace. V určitých stádiích lidského života, zejména během dětství a rané dospělosti, ovšem zákonitě dochází k situacím, kdy pro zařazení nových informací existující schémata nevyhovují. Jedinec si tento fakt uvědomuje a dochází u něj ke stadiu tzv. disekvilibria, provázeného pocitem chaosu a frustrace. Podle Piageta je právě toto stádium hnací silou veškerého kognitivního vývoje – díky němu dochází k akomodaci, změně struktur a uspořádání schémat tak, aby vyhovovala nejen novým zkušenostem, ale i potenciálním, budoucím situacím stejného nebo podobného typu. Po dokončení této změny nastává opět stadium ekvilibria, které trvá až do doby, kdy se

nakumuluje dostatek nových, nezařazených poznatků, které vedou k dalšímu stadiu disekvilibria (Piaget, Cook 1952).

2.2. Kritika Piagetovy teorie kognitivního vývoje

Kritika Piagetových teorií se týká především na použité metody výzkumu. Piaget si vedl detailní záznamy o pozorovaném dětském chování v přirozeném prostředí a běžných situacích, z nichž poté vyvodil základní popis a strukturu jednotlivých fází vývoje. Zároveň prováděl rozhovory s dětmi, které již dokázali porozumět otázkám a participovat v konverzaci. Zásadní bod kritiky zde směřuje na fakt, že Piaget prováděl veškeré své pozorování sám, bez účasti dalších výzkumníků, tudíž jsou nasbíraná data založená na subjektivní interpretaci pozorovaných situací.

Další kritici poukazují na fakt, že při práci s dětmi je poměrně vysoké riziko milné komunikace na obou stranách, dítě nemusí vždy korektně porozumět otázce, neumí se vhodně vyjádřit, neudrží dlouho pozornost nebo poměrně často mohou jeho odpovědi reflektovat to, co si myslí, že chce tazatel slyšet. Výzkumník je naopak v této situaci náchylný k mylné interpretaci situací, kdy přikládá význam faktům či činům, které jsou z pohledu dítěte irelevantní, nebo naopak přehlíží některé detaily, které jsou pro dítě naprosto zásadní.

2.3. Původ řeči

V dnešní paleoantropologii se počátky evoluce lingvistických schopností člověka zkoumají prostřednictvím analýzy anatomie lidských fosilií, genetické analýzy a pomocí primatologických výzkumů současných příbuzných člověka.

Vývoj schopnosti řeči, jak ji známe dnes, lze z kosterních nálezů našich předků odvodit především z detailní analýzy anatomie spodiny lebeční a Brockova centra a z analýzy anatomie jazyky (Soukup 2015). Jelikož ale v současnosti není význam Brockova centra zcela prozkoumán, je velice obtížné vytvořit spolehlivé analogie mezi evolucí tohoto orgánu a schopností verbální komunikace. V tomto ohledu je naopak spolehlivou metodou právě analýza anatomie jazyky a přilehlé oblasti spodiny lebeční, protože tvar jazyky a postavení úponů pro další svalstvo držící hrtan ve správné poloze je pro schopnost řeči naprosto kritický. U člověka má hrtan velmi specifické postavení vysoko v hrdle, což umožňuje velice jemnou regulaci dechu při artikulované řeči. U fosilních nálezů lze polohu jazyky určit pomocí porovnání jejího tvaru a tvaru bodcovitých výběžků na spodině lebeční. Ačkoliv je tato metoda poměrně přesná, její slabina spočívá ve vzácnosti nálezů celistvých fosilií jazyky, a to právě u nálezů starších druhů hominidů. Dnešní výzkumy předpokládají, že nějakou formou artikulované řeči mohli disponovat až archaické druhy rodu *Homo sapiens*, počínaje pravděpodobně druhem *Homo heidelbergensis* (Soukup 2015).

Jako další zdroj informací o evoluci lidské řeči může sloužit výzkum našich nejbližších příbuzných, primátů z nadčeledi *Hominoidea*. Všechny druhy této nadčeledi mají vlastní, poměrně složitý systém

komunikace, počínaje hlasovými projevy a konče fyzickým kontaktem a gestikulací.

Obrovským krokem v oblasti výzkumu této komunikace byly projekty Allena a Beatrix Gardnerových, které za poskytnutí podmínek vhodných pro neslyšící lidské děti byly nejen schopny naučit šimpanzí samici Washoe používat přes tři sta znaků standardního, amerického znakového jazyka, ale dokonce popsaly, jak tato samice předává svoje naučené schopnosti samovolně svému adoptivnímu mláděti (Fouts, Mills 2000).

Na druhé straně úspěšnosti podobných projektů stojí pokusy se šimpanzem pojmenovaným Nim Chimpsky. Neúspěšnost tohoto projektu spočívala ve způsobu komunikace tohoto jedince, přestože se byl schopen naučit několik stovek znaků, tato komunikace se nestala součástí jeho přirozeného chování. Selhání zde ovšem nespočívalo v kognitivních schopnostech tohoto jedince, ale v nevhodnosti techniky použité pro výuku znakové řeči. Jelikož byla pro tento účel použita technika podmiňování, Nim Chimpsky se naučil znakový systém používat ne jako způsob komunikace, ale jako způsob získávání potravy (Fouts, Mills 2000).

Jednou z dnes nejrozšířenějších teorií o příčině vývoje jazyka je teorie Robina Dunbara, který tvrdí, že za evolucí jazyka stojí sociální příčiny. Tato teorie vychází z faktu, že člověk stále patří to řádu primátů. Jelikož všechny skupiny primátů udržují sociální vztahy prostřednictvím fyzického kontaktu, především prostřednictvím vískání srsti, nabízí se logická úvaha, že se u člověka, u kterého je význam groomingu oproti jeho nejbližším příbuzným potlačen, musel rozvinout systém, který tuto činnost ve všech jejích funkcích nahrazuje. Podle Dunbara (1984) se jazyk rozvinul prvotně právě jako náhražka vískání srsti v souvislosti

s nárůstem velikosti skupin, kde se vískání a fyzický kontakt jako činnosti velmi časově náročné staly neudržitelnými. Výhoda jazyka v tomto ohledu spočívá v tom, že nám umožňuje sociální interakci s více jedinci zároveň a funkce udržování sociální integrity ve větší skupině je tak splněna s výrazně menší časovou náročností. Krom toho je komunikace ve skupině pro každého jednotlivce méně intenzivní a lze se tak během ní věnovat další činnosti, například jídlu.

2.4. Fonologie

Jedním ze základních předpokladů produkce řeči je přítomnost vokálního traktu. Tento trakt sám o sobě ale nezajišťuje schopnost mluvit – k jeho k jeho využití je potřeba sada specifických sekvencí rozkazů a restrikcí, a to jak vědomě ovládaných řečníkem, tak nevědomky začleněných do celého procesu mluvení. Právě tento systém příkazů a restrikcí potřebných k produkci srozumitelné, funkční řeči, je předmětem fonologie.

Tento systém zároveň podle HCF¹ tvoří významnou složku toho, co je pro lidskou řeč specifické, a to hlavně ve formě syntaxe. Pinker a Jackendoff si ale pokládají otázku, zda je fonologická struktura specifická pouze pro lidskou řeč, či zda je sdílená i s jinými formami

¹ Hauser, Chomsky a Fitch (2002) ve svém článku publikovaném v časopisu *Science* sestavili hypotézu pojednávající o jedinečnosti některých aspektů lidské řeči. V tomto článku rozlišují dvě složky řeči – FLN (*Narrow Language Faculty*), která zahrnuje aspekty řeči typické pouze pro jazyk, a FLB (*Broad Language Faculty*), která zahrnuje všechny aspekty řeči, včetně těch, které jsou sdílené s jinými kognitivními procesy. HCF pracuje s hypotézou, že FLN je jediná složka řeči, která je vlastní pouze člověku, zatímco FLB je založena na mechanismech, který člověk sdílí s jinými živočišnými druhy.

lidské, případně i zvířecí činnosti. Jejich teorie například zmiňuje využití stejné formy hierarchizace a restrikce při různých motorických činnostech (například tendence tvořit stereotypní pořadí jednotlivých úkonů při opakované motorické činnosti).

Zároveň ale zdůrazňuje, že principy kombinace a rekombinace a schopnost plasticity a přizpůsobení se ve fonologii je specifické právě pro řeč. K tomuto argumentu Pinker a Jackendoff ještě zdůrazňují přítomnost arbitrárních pravidel, která umožňují jisté druhy zkracování a zakazují jiné, a to nejen z důvodu zjednodušení nebo zrychlení artikulace – jinými slovy se jedná o fenomén existence různých přízvuků v každém lidském jazyce.

Co se týče zvířecích druhů, fonologie jako taková má jistou analogii v ptačím zpěvu a dorozumívacích projevech kytovců, ale neobjevuje se u primátů. Zejména rytmicita je často uváděna jako pro primáty velmi obtížně naučitelná, přesto že u lidí se objevuje zcela spontánně u již velmi malých dětí. Dále je třeba zmínit ještě takzvanou zpěvnost u některých jazyků a význam intonace, která je pro lidskou řeč pravděpodobně zcela specifická (Pinker, Jackendoff 2005).

2.5. Produkce řeči

HCF zastává dva argumenty odmítající evoluční adaptaci pro jazyk u lidí. Jeden z nich je fakt, že některé druhy ptáků a primátů běžně produkují formanty ve svém zvukovém projevu pomocí manipulace supralaryngeálního traktu, což je dovednost dříve pokládána za specificky lidskou. I tato dovednost je ale jen malý zlomek souboru gest a pohybů celého vokálního traktu používaného všemi uživateli jakéhokoliv lidského jazyka (Pinker, Jackendoff 2005).

HCF si také všímá neschopnosti lidem blízkých primátů naučit se vokalizaci pomocí imitace, což je u lidí jedna ze základních technik učení, na druhé straně ale HCF zmiňuje schopnost některých druhů zpěvných ptáků tuto vokální imitaci provádět a využívat. Tyto druhy ptáků bohužel nejsou člověku příbuzné dostatečně na to, aby bylo skrze jejich zkoumání možno dokazovat vývoj řeči u lidí. Toto v důsledku znamená, že ačkoliv tyto druhy disponují podobnými mechanismy vokalizace jako člověk, jejich evoluce patrně probíhala natolik odděleně, že jejich zkoumání není pro výzkum evoluce lidské řeči relevantní.

2.6. Konceptuální struktura řeči

Podle Pinkera a Jackendoffa jazyk vyjadřuje mentální reprezentaci ve formě konceptuálních uskupení. HCF podává důkazy o shodě základu lidského konceptuálního systému a některými aspekty konceptuálních systémů některých druhů zvířat. Tj. kdyby tyto druhy zvířat měly nástroje pro vyjadřování myšlenek, jejich konceptům bychom byli schopni rozumět (Pinker, Jackendoff 2005).

Jiné aspekty našeho konceptuálního systému jsou naopak vlastní pouze člověku. Jedné se o koncepty zahrnující například pojmy vlastnictví, otcovství, morálka nebo koncept nástroje složeného z více částí.

Některé části našich konceptuálních struktur jsou pravděpodobně dokonce nenaučitelné bez využití řeči. Jako vhodný příklad Pinker a Jackendoff uvádí pojem týden, který nelze vyjádřit bez závislosti na vztahu mezi jednotlivými segmenty většího celku. Pro vyjádření takového časového úseku je třeba tento pojem chápat v kontextu všech ostatních příbuzných segmentů a zároveň vztahů mezi nimi (tj. k tomu aby mohl být dokonale pochopen pojem týden, musí zároveň být známo, že týden má sedm dní, že čtyři týdny dají dohromady měsíc, atd.). Pro sestavení a vyjádření takového komplexního souboru abstraktních pojmů je jazyk pravděpodobně jako mediátor naprosto nezbytný. Jako další příklady podobných konceptů závislých na jazyku uvádí Pinker a Jackendoff mimo jiné pojmy jako nadpřirozeno a posvátno, koncept vědy, nebo koncept formální sociální role (Pinker, Jackendoff 2005).

Závěrem zde tedy je, že ačkoliv některé základní konceptuální struktury jsou stejné jak pro člověka, tak pro některé druhy zvířat

(výzkum se v tomto ohledu věnuje hlavně šimpanzům), u lidí jsou i tyto základní struktury doplněné o lidem specifické substruktury, z nichž některé jsou přímo závislé na schopnosti použití jazyka.

2.7. Jazykový relativismus

Jedním ze základních kamenů moderní lingvistiky jsou Ferdinandem de Saussurem popsané dvě dimenze komunikace, které ve svých dílech tento autor nazývá jazyk a mluva (Saussure 1857 – 1913).

Jazyk, tedy *langue*, je zjednodušeně řečeno zásobnice slov a gramatických pravidel, kterou sdílí určitá skupina lidí. Zároveň zde platí, že žádný jednatel nedisponuje touto zásobnicí v jejím plném rozsahu, namísto toho je z ní neustále čerpáno a sdíleno mezi celou masou lidí.

Mluva neboli *parole*, je naopak plným potenciálem jazyka každého jednotlivce. Tento potenciál zahrnuje jak myšlenky mluvčím zvolené, tak myšlenky nevyřčené, a dokonce i psychofyzické mechanismy, které umožňují proces myšlení jako takový, tedy i vnitřní řeč (Saussure 1996).

Moderní jazykový relativismus je založen na hypotéze, která tvrdí, že lidská kultura prostřednictvím jazyka ovlivňuje, či dokonce určuje, způsoby lidského myšlení, kategorizace zkušeností a možnosti jejich vyjádření jazykovými prostředky pro každého jednotlivce tuto kulturu sdílejícího. Této myšlence se podrobněji věnuje již Herder ve svém díle Pojednání o původu jazyka z roku 1772. Dalším, a pravděpodobně

nejvýznamnějším průkopníkem v této oblasti se stal Edward Sapir, který za pomoci studia právě Herderových děl a za spolupráce svého studenta Benjamin Lee Whorfa vypracoval studii, které později byl přiřknut název Sapir-Whorfova teorie.

Bylo to právě Benjamin Whorf, který rozpracoval hypotézu rýsování myšlenkových schémat podle struktury jazyka a slovní zásoby. Podle Whorfa si každý člověk organizuje zkušenosti a pozorované či prožité jevy do kategorií předurčených jazykem, který se tak stává pro myšlení nejen nástrojem, ale zároveň jeho předurčením (Whorf 1956).

Jako pravý opak k teorii jazykového relativismu stojí takzvaný reprezentační nativismus, který obdobně jako jazykový relativismus navazuje na myšlenky osvíceneckých badatelů, kteří se domnívali, že základní jazykové, a tudíž i myšlenkové, kategorie jsou všem lidem vrozené.

Významným představitelem tohoto proudu je například Noam Chomsky, který vypracoval teorii takzvaných hloubkových struktur (Chomsky 1966). V této teorii zastává názor, že lidská mysl přirozeně disponuje takzvaným vrozeným jazykovým orgánem, s jehož pomocí si děti od nejútlejšího věku automaticky osvojují jakýkoliv jazyk. K tomu dochází pomocí abstrakce pravidel konkrétního jazyka během běžných sociálních interakcí právě díky vrozené gramatice, což umožní dítěti osvojit si konkrétní jazyk velmi rychle a spontánně. Chomsky je zastáncem názoru, že jednotlivé jazyky se liší pouze povrchovými strukturami jako je slovní zásoba či pořadí slov ve větě, zatímco hloubkové struktury jako kategorie sloves, předmětu a podnětu atd. zůstávají společné všem (Chomsky 1966).

3.0. Fenomén vnitřní řeči

3.1. Funkce vnitřní řeči

Carruthers (1996) popsal dvě pomyslné oblasti jazyka jako celku – oblast komunikační a oblast kognitivní – navzdory doposud převládající tradici kognitivní vědy, která považuje jazyk za nástroj výlučně komunikační. O tom, že jazyk může sloužit i procesům kognitivním, lze uvažovat v rámci několika teorií.

Na prvním místě je nutno si uvědomit, že funkce jazyka jakožto komunikačního nástroje nevysvětluje naši přirozenou tendenci hovořit se sebou samým. Carruthers (2002) dále přichází s hypotézou, která naznačuje, že samotná komunikace mezi různými aspekty naší vlastní mysli je nedostačující a role jazyka ve formě vnitřní řeči je v tomto ohledu nezbytná pro propojení našich jednotlivých kognitivních procesů.

Další teorie pracuje naopak s hypotézou, že ačkoliv vnitřní řeč plní funkce jiné nežli jen komunikační, neznamená to, že byla pro tyto funkce primárně určena. Například Pinker a Jackendoff (2005) tvrdí, že primární funkce jazyka vždy byla sociální komunikace, zatímco ostatní jeho funkce – včetně funkcí vnitřní řeči – se rozvinuly až postupným lidským vývojem a jsou tedy odvozené.

Vnitřní řeč se objevuje již ve 24. měsíci (Khan 2013), což odpovídá přibližně době, kdy si dítě začíná uvědomovat existenci a význam fyzického prostoru. To by mohlo naznačovat vztah mezi uvědoměním si fyzického prostoru a začátkem uvědomování si vztahu

mezi tímto prostorem a sebou samým, tedy sebeuvědoměním, což postupně vede k potřebě zkoumání vztahů, korelací a kauzalit mezi těmito dvěma entitami. Vnitřní řeč je tedy pravděpodobně nezbytná jako nástroj pro třídění a kategorizaci těchto nových poznatků. Nejedná se zde ale pouze o vztah mezi dítětem a jeho materiálním okolím, postupně si dítě uvědomí existenci jiných osob – dojde k poznání lidí jakožto jednotlivých entit a k hlubšímu uvědomění si sebe sama jako osoby a vzniká tak kategorizace já, lidé, věci a prostor – zde vnitřní řeč opět hraje roli prostředníka pro třídění nových poznatků, pomáhá při třídění, rozlišování a vytváření analogií.

Vygotského teorie nahlíží na systém vnitřní řeči jako na nástroj sebekontroly, který pracuje na základě přenášení pozornosti na podstatné vjemy a události při konkrétní činnosti. Pozdější autoři tuto tezi doplňují poukazem na roli vnitřní řeči při vědomém myšlení. Z těchto teorií vyplývá, že právě vnitřní řeč je nástroj, který nám umožňuje uvědomovat si vlastní myšlení a následně toto myšlení i regulovat. Celý tento systém dává člověku možnost jednat sériově a konsistentně, což je nezbytné mimo jiné pro dlouhodobé plánování činností.

Clark a Chalmers (1998) zmiňují, že verbalizace našich myšlenek pomocí vnitřní řeči nám poskytuje možnost objektivizace těchto myšlenek a následně i možnost o těchto myšlenkách přemýšlet. Morin (2005) dále v tomto ohledu přichází s myšlenkou, která tvrdí, že člověk si poprvé uvědomuje sám sebe právě v momentě, kdy začne vést vnitřní dialog o svých vlastních myšlenkách a v důsledku tedy i sám o sobě. Zdrojem těchto informací může být přemítání minulých nebo imaginárních hovorů s jinými lidmi, nebo přemítání informací získaných z jiných zdrojů (např. vizuální), atd.

Někteří autoři si ale kladou otázku, zda role vnitřní řeči má opravdu takový význam, jaký je jí přikládán. Fields (2002) přichází s hypotézou, která naznačuje, že role, kterou hraje vnitřní řeč, může být plněna stejně dobře použitím běžného jazyka. To, že většinou využíváme pro tyto účely vnitřní řeč, přikládá potřebě schovávat naše myšlenky od okolí v důsledku sociálního tlaku.

3.2. Stavba vnitřní řeči

Vnitřní řeč, na rozdíl od běžného jazyka, se neřídí gramatickými nebo syntaktickými pravidly. Je to způsobeno subjektivitou a absencí audience, která by tato pravidla vyžadovala. Jediné pravidlo, kterým se vnitřní řeč řídí, je hospodárnost, ať už to pro každého jedince znamená cokoliv (Wiley 2014).

Syntakticky je vnitřní řeč zjednodušená a zkrácená. Zároveň jelikož je předmětem většinou sám hovořící – tedy něco důvěrně známého – je tento předmět často vynechán nebo pouze implikován. Wiley (2014) přirovnává stavbu vnitřní řeči ke struktuře telegramu. Nadbytečné nebo známé věci jsou zde naprosto vynechány, takže zbydou jen slova nebo zkratky naprosto nezbytné. V důsledku tohoto zkrácení je takovéto sdělení srozumitelné jen osobám, které jsou s jeho tématem důvěrně seznámeny. U telegramu je účelem úspora peněz, u vnitřní řeči je to úspora času a tedy i maximalizace efektivity.

Zároveň se tato zkrácená forma jazyka neobejde bez fenoménu, který Wiley nazývá sémantickým zakotvením. Díky maximálnímu zkrácení a minimalizaci slovníku vnitřní řeči dochází i ke kondenzaci

různých významů do jednoho jediného slova na základě subjektivního kódu, který je jedinečný pro každého z nás. Slovní zásoba vnitřní řeči je tedy výrazně užší než u běžného jazyka, přesto ale neztrácí nic ze své významové pestrosti. (Wiley 2014).

Další teorie (Saussure 1959) zmiňuje, že ve větné stavbě vnitřní řeči existují dvě axe, tedy lingvistické aspekty zastupující soubor znaků². Jedna z nich je nazývána axí syntaktickou, která tvoří klasické syntaktické rozvinutí věty. Druhá axe, kterou Saussure nazývá axí asociativní, tvoří soubor významů naznačených konkrétními slovy ve větě. Tento soubor významů se váže na primární význam věty a lze z něho tedy libovolně zaměňovat či doplňovat slova do dané věty. Wiley (2014) tuto teorii doplňuje, zatímco Saussure předpokládá, že asociativní axe obsahuje jen významy podobné, příbuzné, nebo ty, za které by se původní slova mohla substituovat, Wiley tvrdí, že se ke stejným slovům často vztahují i významy kontrastující. Právě tento kontrast v rámci asociativní axe každého výrazu ve vnitřní řeči vytváří její typicky proměnlivou, až labilní sémantiku (Wiley 2014).

Celkem jsou popsány dvě formy vnitřní řeči. Jedna z forem je zkratkovitá a roztříštěná, obsahující slova s obrovským množstvím smyslů a významů s egocentrickým zabarvením. Taková forma vnitřní řeči se objevuje víceméně nepřetržitě během jakékoliv lidské činnosti a do jisté míry i během spánku, což se občas projeví i navenek jako mluvení ze spaní.

Druhá z forem je více rozvinutá, připomínající jazyk určený pro interpersonální komunikaci, stále ale oproti jazyku více či méně zkrácená. Tato forma vnitřní řeči je mnohem častěji uvědomovaná a

² Pojem znak je zde myšlen v lingvistickém pojetí jakožto vztah mezi pojmenováním a významem. Je to reprezentant vlastnosti dané věci (Saussure, 1959).

kontrolovaná. Jedná se o jakousi řeč nanečisto, která slouží pro kontrolu shody mezi myšlenkou a vyslovenou řečí, pro ujištění samotného mluvčího, že audience bude sdělení schopna porozumět, nebo při váhání, zdali naše myšlenka odpovídá našemu sdělení.

Mezi těmito dvěma formami vnitřní řeči je rozdíl hlavně již zmíněná syntaktická forma, která je ale do velké míry proměnlivá, a ani samotné dvě formy se navzájem nevylučují. Naopak často probíhají zároveň a jedna se během okamžiku podle potřeby může změnit na druhou bez jakékoliv ztráty svého obsahu.

Slovní významy ale nejsou jedinou formou vyjadřování ve vnitřní řeči. Lingvisticky a syntakticky mohou fungovat i představy, ať již se jedná o představy vizuální, sluchové, čichové, nebo představy pocitů (Bickerton 1995). A funkce představ nekončí jen zde, už Vygotský (1987) zmiňuje, že i samotná slova a celou jejich asociativní axi si člověk jen představí, bez nutnosti konkrétní slovo ve vnitřní řeči vyslovit.

3.3. Jak na výzkum vnitřní řeči

Jako u většiny fenoménů týkajících se lidského vědomí, výzkum vnitřní řeči je obtížný a přináší s sebou řadu metodologických problémů. Jelikož tento výzkum zahrnuje ve velké míře především otázky o subjektivním prožitku a sluchové imaginaci, jedná se hlavně o problém nalezení důkazu o tom, že tato imaginace opravdu proběhla (Vincenre, Manrique 2011).

Co se týče metodologie, Guerro (2005) poskytl přehledný souhrn metod vhodných k uskutečnění výzkumu vnitřní řeči. Mezi tyto patří

genetická metoda, záznam a analýza verbálních výpovědí a laboratorní metody.

Genetická metoda je založena na tradici Vygotského rozlišování mezi vnitřní řečí a tzv. osobní řečí, která se objevuje u malých dětí a slouží k regulaci jejich vlastního chování. Vygotský pracuje s představou, že tato osobní řeč je jakýsi předstupeň vnitřní řeči, který postupným procesem dospívání a zvnitřňování vymizí (Wertsch 1985; Frawley 1997).

Silná stránka této metody tkví v objektivitě pozorování řeči jako celku. Její slabina je naopak v předpokladu, že osobní řeč je předstupeň vnitřní řeči a tedy i že jsou tyto dva fenomény funkčně a strukturně podobné. Není zde prokázáno, zda se nejedná o strukturně odlišné, či dokonce nesouvisející fenomény.

Metoda záznamu a analýzy verbálních výpovědí je založena na zkoumání subjektivních výpovědí jedinců. Tyto výpovědi mohou být retrospektivní, například ve formě dotazníků nebo rozhovorů, nebo introspektivní, které mají základ v komentování vlastních myšlenek respondenta během plnění zadaného úkolu. Další forma, která spadá do této kategorie, je náhodná generace myšlenek. Ta spočívá ve snaze zachytit výpovědi lidí bezprostředně po zážitku.

Všechny zmíněné metody poskytují velké množství kvalitativních dat a jsou vhodné pro široký vzorek respondentů. Jejich výhoda je právě subjektivita, nevýhoda spočívá v limitu toho, co je respondent bez zaškolení a bez směrování nebo ovlivňování myšlenek schopen sám vypovědět.

Jako poslední je třeba zmínit laboratorní metody, které zahrnují různé způsoby záznamu fenoménů souvisejících s produkcí vnitřní řeči. Výhoda těchto metod tkví v přesném kvantitativním měření a možnosti porovnávání s jinými daty. Problém přichází s nejistou ekologickou validitou a obtížemi s vytvářením korelací mezi pozorovaným fenoménem a konkrétním psychologickým procesem.

4.0. Významné teorie týkající se výzkumu vnitřní řeči

4.1. Lev Vygotský

Podle Vygotského teorie je vnitřní řeč produktem kognitivního vývoje. Zakládá se na předpokladu, že stejně jako člověk prochází změnami v struktuře kognitivního aparátu během průběhu svého životního vývoje, i vnitřní řeč prochází vývojem k tomuto procesu paralelně. K pochopení fenoménu vnitřní řeči je tedy nezbytně nutné mimo jiné i porozumění procesu lidského kognitivního vývoje. Vygotského teorie nahlíží na vnitřní řeč jako na produkt postupné internalizace kognitivních procesů založených na sociální interakci. Jako příklad je často uváděna interakce mezi malým dítětem a jeho vychovatelem, kdy v prvopočátcích socializace dítěte vychovatel poskytuje instrukce a komentáře týkající se činnosti dítěte, později tento vzorec chování dítě přebírá a obrací samo na sebe, začíná komentovat a instruovat svoji činnost samo podle příkladu vychovatele, až postupně tento komentář ztrácí svůj lingvistický projev a stává se interní záležitostí, tedy vnitřní řečí.

Dále ale Vygotský dodává, že během tohoto procesu internalizace dochází i ke změnám, které vnitřní řeč transformují v proces mnohem složitější, než je samotná původní lingvistická forma tohoto komentáře vlastní činnosti. Během internalizace se do původního řečového projevu integruje útvar, který byl jinými autory popsán jako asociativní axe vnitřní řeči (Saussure 1959).

Vygotský formuloval svoji teorii na základě popisu fenoménu dnes známého jako egocentrická řeč (anglicky *private speech*), který lze běžně pozorovat u dětí v předškolním věku. Podle Vygotského se jedná o přechodný stav, kdy internalizace narace vlastní činnosti ještě nebyla dokončena, a namísto toho probíhá ve formě řeči pro sebe. Během egocentrické řeči tedy dítě komentuje vlastní činnost, jako by mluvilo s druhou osobou, ve skutečnosti ale mluví jen pro vlastní potřebu. Vygotsky považuje egocentrickou řeč za primární nástroj pro seberegulaci kognice a chování při přebírání role svého vychovatele samotným dítětem.

Pozdější výzkumy ale naznačují, že egocentrická řeč plní více funkcí, a to navzdory Vygotského teorii, i v dospělosti člověka. Tyto funkce zahrnují mimo jiné například takzvanou řeč nanečisto, při které si člověk v anticipaci stresové situace nacvičuje nadcházející sociální interakci (Berk 1992).

Vygotský dále rozlišuje tři hlavní rozdíly oddělující vnitřní řeč od komunikačního jazyka. Prvním z nich je egocentricita významů, tedy významy, které jsou slovům připisovány privátně, jsou mnohem důležitější než významy konvenční. Druhým odlišujícím znakem je často se vyskytující a složitá hybridizace slov pro vyjádření komplexnějších významů. A třetím znakem je právě útvar, který je lingvisticky popsán jako asociativní axe vnitřní řeči. Tuto axi tvoří soubor příbuzných, souvisejících nebo kontrastujících významů a představ, které se nepřímou váží na konkrétní slova vnitřní řeči.

Dnešní studie týkající se vnitřní řeči Vygotského teorii o významu a funkci egocentrické řeči převážně podporují a integrují. Jsou to například studie týkající se procesu vykonávání úkolů (Fernyhough,

Fradley 2005) a vývojových změn spojených s řešením úkolů (Winsler, Naglieri 2003).

Jeden aspekt Vygotského teorie - předpoklad, že vnitřní řeč má dialogickou povahu - je dnes považován za velmi podstatný mimo jiné například ve vztahu k lidské kreativitě a schopnosti sociální empatie (Davis, Meins a Fernyhough 2013).

4.2. Teorie mentalízy

Základ teorie mentalízy je vytvořen Chomským, Fodorem a Pinkerem a je reakcí na Sapir-Whorfovou teorii a teorii běžného jazyka (viz Wiley 2006).

Sapir-Whorfova teorie předpokládá, že to, jakým způsobem a v jakých mezích jsme schopni přemýšlet, je určeno jazykem, ve kterém tomto přemýšlení probíhá. Na rozdíl od Sapir-Whorfovy teorie se ale teorie mentalízy přiklání k názoru, že základní vzorce myšlení jsou pro všechny lidi stejné, nezávisle na jazyku či jiných kulturních faktorech. Proto je mentalíza někdy popisována jako soubor našich myšlenek před tím, než jsou přeloženy do jazyka vnitřní řeči (Alduais 2015).

Hypotéza mentalízy pracuje s představou lidské mysli jako počítače, který ačkoliv je schopen nejrůznějších forem projevů, základem těchto projevů je základní kód složený z čísel jedna a nula. Pro metaforu lidské mysli je tento kód právě mentalíza. Zároveň teorie

pracuje s předpokladem, že proces mentalízy je naprosto podvědomý a vrozený.

Pinker přirovnává mentalízu k jazyku, který vypadá přibližně stejně jako kterýkoliv jiný jazyk. Má tedy symboly pro koncepty a systémy symbolů vyjadřující vztahy, na rozdíl od běžného jazyka ale musí být mentalíza zároveň složitější a efektivnější. Konkrétní mluvený jazyk potom slouží k překladu mezi myšlením a interpersonální komunikací. Pinker předpokládá, že schopnost procesu mentalízy je naprosto vrozený a vyskytuje se tedy i u nejmenších dětí a ve zjednodušené formě dokonce i u některých druhů zvířat (Alduais 2015).

Největší kritika této teorie tkví v podvědomosti a spontánnosti celého procesu a v důsledku toho i absenci všech empirických dat a důkazů. Naopak výhodou je její holistická povaha, teorie mentalízy je zpracovatelná v rámci filologie, filozofie, psychologie, sociologie, neurologie a dalších disciplín.

4.3. Baddeleyho teorie vnitřní řeči v operační paměti

Operační paměť je soubor všech informací potřebných k vykonávání konkrétní činnosti. Jedná se o informace přímo i nepřímo související s činností, zkušenosti a informace potřebné k vytvoření očekávání i k provedení případné adaptace na neočekávaný průběh či výsledek činnosti (Baddeley 1986).

Operační paměť má tři soubory. Jedná se o centrální exekutivu, která je zodpovědná za umístění a zpracování všech vnímatelných informací, fonologický okruh, soubor zodpovědný za zpracování sluchových a verbálních informací*, a vizuospatiální náčrtník, systém zodpovědný za zpracování vizuálních a spatiálních vjemů udržovaných v krátkodobé paměti.

Fonologický okruh byl popsán jako systém tvořící krátkodobé úložiště pro fonologické informace (Baddeley 1986). Tento okruh umožňuje další zpracování a rozřídění informací uložených v krátkodobé paměti a jejich další zařazení do paměti dlouhodobé pomocí verbálního opakování a sumarizace. Dále tento systém hraje roli při produkci a kontrole řeči mluvené pomocí vytváření zkrácené osnovy, která slouží pro korekci myšlenek určených pro audienci.

V této teorii je fonologický okruh složený ze dvou komponentů: pasivního, krátkodobého, fonologického úložiště a aktivního kontrolního a sumarizačního mechanismu, který plánuje procesy spojené s komunikací. Právě tento aktivní komponent fonologického okruhu tvoří to, co je jinak nazýváno vnitřní řečí (Baddeley 1992).

5.0. Praktická část

5.1. Metodika

Cílem výzkumu bylo zjistit, zda si běžný člověk uvědomuje přítomnost a průběh vnitřních dialogů bez předběžného seznámení s problematikou.

Výzkum byl proveden formou polostrukturovaných rozhovorů s vybranými respondenty. Vzhledem k povaze výzkumu byly jedinými kritérii pro výběr respondentů věk, dosažené vzdělání a národnost, a samotný výběr probíhal převážně v okolí akademické půdy, tedy mezi studenty bakalářských a magisterských oborů. Výsledný vzorek zahrnuje tři muže a tři ženy ve věku 21 – 26 let, jejichž rodným jazykem je čeština a tři muže a tři ženy ve věku 20 – 28 let, jejichž národnost je jiná než česká a zároveň ovládají na vysoké úrovni angličtinu.

Výchozí hypotéza předpokládá převážnou neznalost, případně nepochopení problematiky vnitřní řeči, a to především z důvodu podvědomosti a spontánnosti celého procesu.

5.2. Výsledky šetření

Cílem úvodní otázky bylo zjistit, zda si respondenti spontánně uvědomují existenci fenoménu vnitřní řeči v rámci vlastní zkušenosti, či existenci jiných vnitřní procesů s vnitřní řečí asociovaných.

Jednou z výchozích hypotéz této praktické části byl předpoklad, že většina zdravých, dospělých jedinců si přítomnost vlastních kognitivních procesů – včetně vnitřní řeči – do jisté míry uvědomuje, ačkoliv je není schopna samostatně spontánně popsat, uspořádat či pojmenovat vlastní úvahy o tomto tématu.

U jedenácti respondentů se tato hypotéza skutečně potvrdila, na úvodní otázku týkající se existence vnitřní řeči byly jejich odpovědi nejisté, vesměs odmítavé a neurčité, jakmile byl ale fenomén popsán a přeložen do běžné řeči, byl každý z těchto jedenácti respondentů schopen potvrdit a do různé míry popsat vlastní zkušenosti s vnitřní řečí. Jedinou výjimku tvořila dvanáctá respondentka, která během svého vzdělání, ačkoliv velmi okrajově, do styku s naukou o kognitivních procesech včetně vnitřní řeči již přišla, a byla tak schopna na toto téma hovořit.

Gender a mateřský jazyk v rámci této otázky nehrály žádnou podstatnou roli, mírné rozdíly byly pozorovány pouze v oblasti typu vzdělání respondenta ve smyslu technických či humanitních zaměření. Subjektivně zde byla poznamenána výraznější uvědomělost a schopnost konkrétně popsat vlastní zkušenosti u studentů humanitních oborů. Zde je třeba dodat, že tento rozdíl byl pravděpodobně způsoben spíše větší tendencí humanitních studentů k sebereflexi, která plyne z podstaty jejich oboru, nežli vzděláním samotným.

Další otázka se zaměřila na tvorbu mentálních seznamů jako na jeden z konkrétních projevů vnitřní řeči v její běžné, každodenní formě.

Výchozím předpokladem zde bylo, že právě každodennost a častý výskyt způsobí vyšší uvědomělost respondentů o tomto vnitřním procesu, takže i člověk, který se s tímto tématem nikdy nesešel, bude schopen o něm z vlastní zkušenosti hovořit.

Tato hypotéza se ovšem ukázala jako vesměs mylná. Ačkoliv si všech dvanáct respondentů bylo tohoto procesu vědomo, jejich odpovědi byly velmi krátké a neurčité a bylo patrné, že samotní respondenti této otázce nepřikládají žádnou důležitost, či mají dokonce tendenci ji přeskočit. V několika případech byla řeč od tvorby mentálních seznamů přesunuta spíše na téma vizualizace a audiovizualizace plánovaných činností, u dvou respondentů se také spontánně objevilo spojení s opakováním zkratkovitého mentálního seznamu či určitého hesla nahlas.

Mateřský jazyk, typ vzdělání ani gender v tomto případě zdánlivě nehráli žádnou roli. Na závěr této otázky je třeba zmínit, že mylnost výchozí hypotézy zde pravděpodobně spočívá již v základním předpokladu, tedy právě v běžnosti zkoumaného jevu. Z analýzy těchto dvanácti odpovědí se zdá, že proces tvorby mentálních seznamů je natolik běžný a každodenní, že ačkoliv si respondenti uvědomovali jeho existenci, zároveň mu nepřikládali téměř žádnou důležitost ani si ho nedávali do spojitosti s žádnou důležitou funkcí.

Otázky týkající se vizualizace podnětů byly postaveny velmi volně, tak aby mohl respondent sám asociovat vlastní představy o pojmu či

podněty s pojmem spojené. Výchozí hypotézou, se kterou zde pracuji, byl předpoklad, že ačkoliv budou v konkrétních odpovědích jednotlivých respondentů značné rozdíly, zároveň se u většiny z nich vyskytne jeden nebo více společných námětů. Riziko otázek naopak spočívá právě v jejich volnosti, jelikož jako u každého pokusu o volnou asociaci je zde možnost, že si respondent pod nabízeným pojmem jednoduše nepředstaví nic konkrétního či relevantního.

Úvodní hypotéza se potvrdila v obou bodech, odpovědi se různily počínaje neurčitými abstraktními pojmy a konče až velmi konkrétními vlastními zkušenostmi, zážitky a poznatky. Společné motiv většiny odpovědí byly představy barev a s nimi spojené neurčité, niterné pocity, mimovolné vybavování si tváří lidí, o kterých je řeč a nejsou přítomni a vybavování si objektů o kterých se mluví. U třech z dvanácti respondentů pak byla vizualizace spojována s určitými částečně neuvědomělými gesty, jeden z respondentů například popsal svůj zvyk při opakování seznamu činností doprovázet svůj vnitřní monolog typickým pohybem hlavy nebo pohybem prstů na pravé ruce. Další respondentka popsala svůj zvyk při aktivní snaze si něco zapamatovat (či spíše snaze něco nezapomenout) zatínání zubů.

Zdaleka nejčastějším společným motivem všech odpovědí ale bylo spojování vizualizace s představami pachů či chutí, a to především u představ událostí, které již proběhli, nebo u představ událostí, které by si respondenti přáli, aby proběhly.

Vzhledem k individuální diverzitě odpovědí zde nelze s přesností určit, zda hraje gender, typ vzdělání, nebo mateřský jazyk nějakou roli. Za zmínku ale stojí fakt, že ani jeden z respondentů, kteří se zmínili ve spojitosti s vizualizací o vlastní gestikulaci, neměl jako mateřský jazyk češtinu.

Následující otázka byla zaměřena na další ze snadno pozorovatelných projevů vnitřní řeči, tedy na vnitřní řeč jako primární nástroj pro třídění myšlenek při přípravě na samotnou promluvu.

Dotaz byl formulován z hlediska přípravy na veřejnou řeč z důvodu předpokladu, že díky poměrné nevšednosti takové činnosti a času, případně míře pozornosti, jí věnované je zde pravděpodobnost, že si respondent již někdy alespoň částečně uvědomil vlastní mentální procesy s touto přípravou spojené. Zároveň zde pracuji s předpokladem, že takováto verze přípravy řeči je velice podobná procesu tvorby každodenní promluvy, s tím rozdílem, že čím oficiálnější a nevšednější daná promluva je, tím vícekrát zde dochází před samotnou řečí zpětná mentální kontrola.

Všech dvanáct výpovědí se shodovalo ve faktu, že si každý respondent byl opravdu do jisté míry vědom průběhu vlastní přípravy, a to jak samotné mentální přípravy, tak tvorby zkratkovitých osnov a seznamů a předříkávání problematických částí pro sebe. Někteří respondenti navíc okrajově zmínili při ještě větší míře potřeby utřídit si myšlenky přechod těchto zkratkovitých osnov a seznamů do formy psané.

Na navazující otázku týkající se podobného procesu při každodenním hovoru byly odpovědi víceméně kladné, ale zároveň velmi neurčité a nekonkrétní. Tyto odpovědi byly ve formě „asi ano“ či „možná“ a otázce nebyla věnována ze strany respondentů velká pozornost.

Mateřský jazyk ani vzdělání nehrály v tomto případě žádnou roli, ale je třeba zmínit, že odpovědi mužů se u této otázky zdály být více abstraktní a generalizované, zatímco odpovědi žen byly rozvinutější a konkrétnější, zejména ve zmiňovaných částech týkajících se tvorby osnov.

Poslední dotaz byl do výzkumu zahrnut dodatečně během prvního rozhovoru, kdy na toto téma respondent sám narazil. Z toho důvodu byl ponechána velmi volně se snahou spíše než porovnávat konkrétní odpovědi zjistit, zda více respondentů sdílí stejný nebo podobný koncept.

Jak bylo zprvu předpokládáno, reakcí na otázku ohledně snění a nahodilých představ během dne byly odpovědi velmi neurčité a vesměs záporné, ve smyslu že daný člověk je během dne zaneprázdněn a nemá k takové činnosti příležitost. Zároveň se ale u všech respondentů objevil společný motiv, a tím bylo snění a nahodilé myšlenky v noci, těsně před spánkem. Ačkoliv byl tento typ odpovědí poněkud nekonkrétní, z jejich vyznění bylo patrné, že ačkoliv respondenti mají představy konkrétnější, jedná se o velice osobní záležitost. Společnými motivy těchto představ byly například vzpomínky z dětství, náměty typu „co kdyby“, rekapitulace předchozích událostí nebo představy událostí nadcházejících, rekapitulace nebo představy smyšlených rozhovorů s konkrétními lidmi a další.

Gender a typ vzdělání zde nehrály žádnou roli. V rámci jazyka byl zpočátku problém s formulací otázky, potažmo s definicí pojmů, jelikož pojmy snění, *day-dreaming* a *dreaming* evokovaly u respondentů spojitost se spánkem či alespoň nečinností a vedli tak k nepochopení otázky. Po individuálním upřesnění pojmů u každého z respondentů se tento problém vyřešil.

5.3. Závěr praktické části

Jedním ze společných znaků, který se objevuje u odpovědí všech respondentů je tvorba seznamů nebo osnov, a to pomyslných i písemných. U všech těchto osnov je zároveň přítomna poměrně silná asociativní axe, které jsou si sami respondenti vědomi. V reálu se jedná převážně o seznamy naplánovaných činností ve formě malého počtu slov, v několika případech doprovázených i stereotypními gesty nebo pohyby. Na další otázky týkající se významu těchto gest ale nebyly respondenti schopni odpovědět. Z jejich výpovědí bylo ale patrné, že se jedná o spontánní a podvědomou reakci spojenou se snahou si něco krátkodobě udržet v paměti.

Dále si byli respondenti vědomi vlastních vnitřních otázek týkajících se toho, na co se budou ptát nebo o čem budou mluvit v různých situacích od plánování důležitého projevu po běžné každodenní sociální interakce. V návaznosti na otázky tohoto typu se běžně objevuje sestavení krátké pomyslné osnovy, často doprovázené sluchovými a vizuálními představami.

Na přímou otázku týkající se mentálních rozhovorů naprostá většina respondentů odpovídala negativně³. Vnitřní rozhovor byl chápán jako něco sociálně nepřipustného nebo nepřirozeného, případně byl dáván do souvislosti s psychickými poruchami. Zároveň ale byly respondenti schopni popsat jakési brumlání pro sebe, především při

³ S výjimkou jedné respondentky, která si byla svých vnitřních dialogů nejen vědoma, ale dokázala je i poměrně přesně popsat.

rozčilení či rozrušení, což popisovali jako něco přirozeného, ale směšného.

Navazující otázka týkající se snění během dne ale přinesla opačné výsledky. Všech dvanáct respondentů uvedlo, že při takové situaci přemýšlí o náhodných či nesmyslných věcech, a to nejen v situacích jako je například jízda hromadnou dopravou, ale především v době těsně před usnutím. V popisu těchto náhodných představ se výpovědi shodovali – jedná se převážně o soubor sluchových a vizuálních představ přímo či nepřímo souvisejících s událostmi uplynulého dne. Zároveň ale bylo uvedeno, že se nejedná o vzpomínky. V těchto myšlenkových procesech tedy dominovaly představy situací, které se nestaly nebo měly jiný průběh než ve skutečnosti, a to vzájemně se i na vzpomínky poměrně staré, například z dětství.

Dalším aspektem vzájemně se ke snění, který byl popisován méně⁴, byly představy situací, které se ještě nestaly, ale mají potenciál v budoucnu proběhnout. Ve všech pěti případech byla popsána představa nadcházejícího pohovoru nebo zkoušky, která zahrnovala převážně sluchové představy dialogu, představu prostoru, ve kterém dialog probíhá, a různé kombinace jiných sociálních interakcí v této situaci. Případně byly představy doplněny úvahami o plánovaných detailech, například vhodného oblečení atd. Celý tento proces byl zároveň popsán jako poměrně krátký a spontánní.

Ačkoliv byly odpovědi respondentů různorodé, předběžná hypotéza o neuvědomění si vlastních vnitřních dialogů u běžné populace se ve vzorku nepotvrdila. Přestože odpovědi na přímou otázku

⁴ V pěti případech z dvanácti. Pro větší přesnost by byl pravděpodobně vhodný rozsáhlejší vzorek respondentů.

týkající se vnitřní řeči byly vesměs negativní, při nepřímých otázkách se potvrdilo spíše uvědomění a spontánní znalost tohoto fenoménu.

Závěr

Ze získaných poznatků je patrné, že vnitřní řeč je nástroj nejen komunikační, ale především kognitivní. Zároveň se ale názory na význam a původ této kognitivní role vnitřní řeči různí, a to od hypotézy například Pinkera a Jackendoffa (2005) nebo Vygotského (1987), kteří zastávají názor, že kognitivní funkce vnitřní řeči je sekundární a vznikla až během lidského vývoje, až po názory, že právě kognitivní funkce tohoto fenoménu je ta primární, a všechny ostatní, včetně té komunikační, jsou odvozené (Chomsky 2006). Dále je poměrně přesně prozkoumána stavba a struktura vnitřní řeči, její zkrácená i rozvinutá forma a význam těchto syntaktických změn, včetně role, kterou hrají. Z hlediska individuálního lidského vývoje se názory autorů shodují na nezbytnosti rozvoje vnitřní řeči od raného dětství, a to vzhledem k významu vnitřní řeči jakožto důležitého kognitivního i sociálního nástroje.

V praktické části této práce jsem se pokusila formou polostrukturovaných rozhovorů hledat odpověď na otázku, na kolik si jedinci uvědomují svoji vnitřní řeč. Výzkum vnitřní řeči je však obtížný a přináší sebou řadu metodologických problémů, největší překážkou tohoto přístupu byla obtížnost dosáhnout objektivnosti při interpretaci různorodých odpovědí respondentů. Přesto z těchto odpovědí víceméně jednoznačně vyplynulo, že ačkoliv měli respondenti potíže s pojmenováním vnitřní řeči, byli si její existence vědomi. Respondenti sami nepřikládali fenoménu velkou důležitost, během rozhovorů se ale potvrdila důležitost a strukturovanost vnitřní řeči.

Seznam použité literatury

Alduais, Ahmed M. S. 2015. *Mentalese: The Conflict between Language and Thought*. Department of Linguistics, Social Sciences Institute, Ankara University.

Baddeley, A. 1992. „*Working Memory*.“ *Science* (255): 556-559.

Baddeley, A. D. 1986. *Working Memory*. New York: Oxford UP.

Berk, L. 1992. *Children's Private Speech: An Overview of Theory and the Status of Research*. Illinois State University.

Bickerton, D. 1995. *Language and Human Behavior*. Seattle: University of Washington Press.

Bower, G. H. (Ed.) 1984. *Psychology of Learning and Motivation*. New York, NY: Academic Press.

Carruthers, P. 1996. *Language, Thought and Consciousness: An Essay in Philosophical Psychology*. Cambridge UP.

Carruthers, P. 2002. *The Cognitive Functions of Language*. University of Maryland.

Clark, A. 1998. *Magic Words: How Language Augments Human Computation*. Department of Philosophy, Washington University.

Clark, A., D. Chalmers 1998. *The Extended Mind*. University of California.

Davis, P. E., E. Meins, C. Fernyhough 2013. „*Individual Differences in Children’s Private Speech: The Role of Imaginary Companions.*“ *Journal of Experimental Child Psychology* (116): 561-571.

De Guerro, M. C. M. (ed.) 2005. *Inner Speech – Thinking Words in a Second Language*. New York: Springer-Verlag.

Dunbar R. I. M., M. Sharman 1984. „*Is Social Grooming Altruistic?*“ *Zeitschrift für Tierpsychologie*: Volume 64, Issue 2.

Fernyhough, C., E. Fradley 2005. *Private Speech on an Executive Task: Relations with task Difficulty and Task Performance*. Department of Psychology, University of Durham.

Fields, C. 2002. „*Why Do We Talk to Ourselves?*“ *Journal of Experimental and Theoretical Artificial Intelligence* (14): 72-255.

Fouts R., S. T. Mills 2000. *Nejbližší příbuzní*. Mladá fronta.

Frawley, W. 1997. *Vygotsky and Cognitive Science*. Cambridge, MA: Harvard UP.

Chomsky N. 1966. *Topics in the Theory of Generative Grammar*. Walter de Gruyter.

Chomsky, N. 2007. *Of Minds and Language*. *Biolinguistics*.

Khan, M. 2013. *Thinking in Words: Implicit verbal Activation in Children and Adults*. Doctoral Dissertation, Harvard University.

Lurija, A. R. 1979. *The Making of a Mind: A Personal Account of Soviet Psychology*. Harvard University Press.

Martínez-Manrique, F., A. Vicente 2010. „*What the...? The Role of Inner Speech in Conscious Thought.*“ *The Journal of Consciousness Studies* (17): 141-167.

Morin, A. 2005. „*Possible Links between Self-awareness and Inner Speech: Theoretical Background, Underlying Mechanisms and Empirical Evidence.*“ *Journal of Consciousness Studies* (12): 115-134.

O'Grady, W., S. W. Cho 2011. *First Language Acquisition*. E-Book.

Piaget, J. 1958. *The Growth of Logical Thinking from Childhood to Adolescence*. Psychology Press.

Piaget, J., M. Cook 1952. *The Origins of Intelligence in Children*. International Universities Press, New York.

Pinker, S., R. Jackendoff 2005. *The Faculty of Language: What's Special about it?*. Department of Psychology, Harvard University.

Rubinštejn, S. L. 1964. *Základy obecné psychologie*. Státní pedagogické nakladatelství.

Saussure F. 1996. *Course in General Linguistics*. New York: McGraw-Hill Education.

Saussure, F. 1959. *Course in General Linguistics*. New York: Philosophical Library.

Soukup, M. 2015. *Základy kulturní antropologie*. Pavel Mervart, Červený Kostelec.

Vicente, A., F. Martínez-Manrique 2011. *Inner Speech: Nature and Functions*. University of the Basque Country, University of Granada.

Vygotsky, L. S. 1987. *The Collected Works of L. S. Vygotsky*. New York: Plenum (Originál vydán roku 1934).

Wadsworth, B. J. 2004. *Piaget's Theory of Cognitive and Affective Development: Foundations of Constructivism*. Mount Holyoke College, Pearson.

Wertsch, J. V. 1985. *Vygotsky and the Social Formation of Mind*. Cambridge, MA: Harvard UP.

Whorf B. J. 1956. *Language, Thought and Reality*. Technology Press of Massachusetts Institute of Technology.

Wiley, N. 2006. „*Inner Speech as a Language: A Saussuran Inquiry*.“ *Journal for the theory of Social Behaviour* 36(3): 021-830.

Wiley, N. 2014. „*Chomsky's Anomaly: Inner Speech*.“ *International Journal for Dialogical Science* (8): 1-11.

Winsler, A., J. Nagliery 2003. *Overt and Covert Verbal Problem-Solving Strategies: Developmental Trends in Use, Awareness, and relations with Task Performance in Children Aged 5 to 17*. Department of Psychology, George Mason University.

Abstrakt

PEŠKOVÁ, Markéta. *Vztah mezi vnitřní řečí a vnější komunikací*. Plzeň, 2017. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta filozofická.

Klíčová slova: vnitřní řeč, mezilidská komunikace, kognitivní proces, populace

Předložená práce je zaměřena na fenomén vnitřní řeči, a to zejména ve vztahu k mezilidské komunikaci, kognitivnímu vývoji člověka a roli, kterou vnitřní řeč hraje při řešení úkolů spojených s každodenní činností člověka.

První část se věnuje popisu funkcí vnitřní řeči a vztahu těchto funkcí k ostatním kognitivním procesům, stavbě a struktuře vnitřní řeči v rámci syntaxe a gramatiky, a dále se zaměřuje na problematiku spojenou s empirickým výzkumem fenoménu vnitřní řeči. Další část teoretického oddílu je zaměřena na významné teorie a výklady vnitřní řeči.

Praktická část práce je zaměřena na otázku uvědomění si vlastní vnitřní řeči v rámci běžné populace. Jejím účelem bylo zjistit, zda si většinová populace uvědomuje existenci tohoto fenoménu, případně jak na něj nahlíží v rámci každodenního života. Hypotézy byly zpracovány na základě analýzy odborné literatury a výzkum proběhl formou polostrukturovaných rozhovorů provedených s vybraným vzorkem respondentů.

Abstract

Key words: inner speech, interpersonal communication, cognitive proces, population

This thesis is focused on the phenomena of inner speech in relation to interpersonal communication, the cognitive development of a human being and the role which inner speech plays in everyday task execution.

The first part describes the functions of inner speech and the relation between these functions and other human cognitive processes, the syntactical and grammatical structure of inner speech and the problems related to empirical research of inner speech. The next part is focused on some prominent theories and works dealing with inner speech.

The experimental part is dealing with the question of how conscious the average human is of their own inner speech. The point of this research was to find out whether the average human is conscious of their own inner speech at all, and if so, what their opinion is of this phenomena. The hypothesis was made based on the analysis of related literature and the research was done using a set of semi-structured questions.

Příloha č. 1

Dotazník pro polostrukturovaný rozhovor

Česká verze:

1. Všiml(a) jste si někdy, že si mluvíte jakoby sám(a) pro sebe?
2. Co například v práci? Jak si řadíte činnosti?
3. V situaci kdy máte něco popsat nebo vysvětlit, všiml(a) jste si někdy, co se odehrává ve vaší mysli? O čem přemýšlíte, než začnete mluvit?
4. Představujete si popisovanou věc vizuálně nebo slovně? Co například když se jedná o abstraktní věc?
5. Při studiu je často potřeba prezentovat slovně před publikem. Jak probíhá vaše příprava na takový projev?
6. Všímáte si někdy, o čem přemýšlíte při situacích, kdy nic neděláte? Například při jízdě autobusem a podobně.⁵

Anglická verze:

1. Have you ever noticed yourself talking in your mind?
2. How about at work? How do you keep your priorities lined up?
3. Have you ever noticed what you think about in a situation where you are asked to describe something?
4. Do you imagine the described thing visually or verbally? What if the thing is abstract?
5. It's often necessary to present your work to people verbally during your studies. How do you prepare for such situations?
6. Do you ever notice what goes on in your head when you're not doing anything? During a bus ride for example.

⁵ Během této otázky došla konverzace i na snění během dne a těsně před usnutím.